O‘zbekiston san’at sohasida xalqaro hamkorlikning muammolari va istiqbollari (1991–2024)

Problems and prospects of international cooperation in the field of art in Uzbekistan (1991–2024)

Aziza Xujanazarova
Qarshi davlat universiteti, Qarshi shahri
Yo‘nalish: Tarix
Aziza Khujanazarova
Karshi State University, Karshi
Field of Study: History

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston mustaqillik yillarida san’at sohasida xalqaro hamkorlikning evolyutsiyasi, uning institutsional asoslari va transformatsiya jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda 1991–2016 va 2017–2024-yillar oralig‘idagi madaniy diplomatiya modellari qiyoslanib, sohadagi mavjud byurokratik, moliyaviy va kadrlar bilan bog‘liq muammolar ochib berilgan. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida O‘zbekiston san’atining global integratsiyasini jadallashtirish bo‘yicha ilmiy takliflar ilgari surilgan.

Abstract. This article analyzes the evolution of international cooperation in the field of art in Uzbekistan during the years of independence, its institutional foundations, and transformation processes. The study compares models of cultural diplomacy in the periods 1991–2016 and 2017–2024, revealing existing bureaucratic, financial, and human resource–related challenges in the sector. It also puts forward scholarly recommendations, based on international experience, for accelerating the global integration of Uzbekistan’s art.

Kalit so‘zlar: madaniy diplomatiya, san’at menejmenti, xalqaro hamkorlik, kreativ iqtisodiyot, UNESCO, restavratsiya, integratsiya, yumshoq kuch.

Keywords: cultural diplomacy, art management, international cooperation, creative economy, UNESCO, restoration, integration, soft power.

Kirish**.** Jahon globallashuvi sharoitida san’at nafaqat estetik qadriyat, balki davlatning xalqaro maydondagi nufuzini oshiruvchi strategik resurs - “yumshoq kuch” (soft power) sifatida namoyon bo‘lmoqda. Joseph Nye ta’kidlaganidek, mamlakatning madaniy jozibadorligi uning siyosiy maqsadlariga erishishida majburlovsiz ta’sir o‘tkazish imkonini beradi [1].

O‘zbekiston o‘z mustaqilligining dastlabki yillaridanoq milliy o‘zlikni anglash va uni jahon hamjamiyatiga tanitishni ustuvor vazifa qilib belgiladi. Biroq, 1991-yildan 2024-yilgacha bo‘lgan davr bir tekis kechmadi. Dastlabki yillardagi “tanilish” bosqichidan so‘ng, ma’lum bir turg‘unlik va yopiqlik davri, so‘ngra 2017-yildan boshlab keskin ochiqlik va islohotlar bosqichi kuzatildi. Maqolaning maqsadi - ushbu 33 yillik davrdagi xalqaro hamkorlikning muvaffaqiyatlari bilan birga, san’at rivojiga to‘sqinlik qilayotgan fundamental muammolarni ilmiy tahlil qilishdir.

Mustaqillikning dastlabki bosqichi: Institutsional asoslar (1991–2005). SSSR parchalanganidan so‘ng O‘zbekiston o‘zining madaniy merosini xalqaro huquq subyekti sifatida himoya qilish va namoyish etish ehtiyojiga duch keldi. 1993-yilda O‘zbekistonning UNESCOga a’zo bo‘lishi xalqaro hamkorlikning huquqiy poydevorini qo‘ydi [2].

Bu davrda hamkorlik asosan quyidagi yo‘nalishlarda kechdi:

Xalqaro festivallarning tashkil etilishi: “Sharq taronalari” (1997) kabi yirik loyihalar orqali dunyo musiqashunoslari va san’atkorlari e’tibori O‘zbekistonga qaratildi.

Merosni muhofaza qilish: UNESCOning Butunjahon merosi ro‘yxatiga Xiva, Buxoro, Samarqand va Shahrisabz tarixiy markazlarining kiritilishi xalqaro hamkorlikning amaliy natijasi bo‘ldi [3].

Biroq, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bu davrda hamkorlik ko‘proq “ekzotik merosni namoyish etish” bilan cheklanib, zamonaviy san’at yo‘nalishlari va xalqaro art-bozorga kirish masalalari e’tibordan chetda qoldi. Davlat apparatining haddan tashqari nazorati erkin ijodiy almashinuvlarni cheklab qo‘ydi [4].

Tizimlashuv va qaram-qarshiliklar davri (2005–2016). 2005-yildan keyingi davrda xalqaro aloqalar ma’lum ma’noda tizimlashgan bo‘lsa-da, geosiyosiy vaziyat va ichki siyosatdagi ehtiyotkorlik tufayli madaniy almashinuvlar ma’lum ramkalarga solindi.

Bu davrning asosiy xususiyati - madaniy tadbirlarning katta miqyosda, ammo qat’iy davlat ssenariylari asosida o‘tkazilishi bo‘ldi. San’at sohasidagi hamkorlik ko‘proq MDH, ShHT kabi mintaqaviy tashkilotlar doirasida rivojlandi. G‘arb mamlakatlari bilan hamkorlikda esa restavratsiya va arxeologiya kabi siyosiy jihatdan “neytral” sohalar ustunlik qildi [5].

Muammo shundaki, bu davrda O‘zbekiston san’atshunosligi global nazariy oqimlardan biroz uzilib qoldi. Xalqaro ko‘rgazmalarda ishtirok etish uchun ruxsat olish jarayonlarining murakkabligi ko‘plab iqtidorli rassomlarning yopiq

muhitda qolishiga sabab bo‘ldi. Milton Cummings ta’kidlaganidek, madaniy diplomatiya ikki tomonlama ko‘cha bo‘lishi kerak, ammo bu davrda u ko‘proq bir tomonlama targ‘ibotga o‘xshab qoldi [6].

Yangi o‘zbekiston va global integratsiya (2017–2024). 2017-yilda qabul qilingan Harakatlar strategiyasi va keyinchalik “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi san’at sohasida “ochiq eshiklar” siyosatini boshlab berdi.

Islohotlarning amaliy natijalari: Prezident Shavkat Mirziyoyevning madaniyat va san’at sohasini tubdan isloh qilish bo‘yicha farmonlari xalqaro hamkorlikning yangi ufqlarini ochdi. Xususan, Madaniyat va san’atni rivojlantirish jamg‘armasining (ACDF) tashkil etilishi xalqaro miqyosdagi professional hamkorlikning motoriga aylandi [7].

Ushbu davrdagi eng yirik yutuqlardan biri - O‘zbekistonning nufuzli Venetsiya binnialasida muntazam ishtirok eta boshlaganidir. Bu - o‘zbek san’atining global zamonaviy san’at hamjamiyati tomonidan tan olinishi uchun muhim qadam bo‘ldi. Shuningdek, Luvr muzeyi (Fransiya) va Berlin yangi muzeyida (Germaniya) o‘tkazilgan “O‘zbekiston vohalari” kabi ulkan ko‘rgazmalar mamlakatning madaniy nufuzini misli ko‘rilmagan darajaga ko‘tardi [8].

Kreativ iqtisodiyot va hamkorlik: 2024-yilda Toshkentda Butunjahon kreativ iqtisodiyot konferensiyasi (WCCE) o‘tkazilishi O‘zbekistonning nafaqat san’at asarlari, balki intelektual mulk va madaniy xizmatlar bozorida ham muhim o‘yinchi bo‘lish istagini tasdiqladi. San’at endilikda iqtisodiy o‘sish drayveri sifatida ko‘rilmoqda [9].

Sohadagi mavjud muammolar: tanqidiy tahlil. Ijobiy dinamikaga qaramay, 2024-yil holatiga ko‘ra xalqaro hamkorlik samarasiga to‘sqinlik qilayotgan bir qator jiddiy muammolar mavjud:

Art-menejmentning sustligi: O‘zbekiston san’at oliygohlari hamon akademik tayyorgarlikka urg‘u berib, xalqaro bozor bilan ishlashni biladigan menejerlar, kuratorlar va art-dilerlarni tayyorlamayapti. Natijada, xalqaro loyihalar asosan xorijiy ekspertlar boshqaruvida qolmoqda [10].

Institutsional byurokratiya: Davlat muzeylari va galereyalarida xalqaro ko‘rgazmalar uchun asarlarni vaqtincha olib chiqish yoki xorijiy eksponatlarni qabul qilish bilan bog‘liq sug‘urta va logistika qoidalari xalqaro standartlardan orqada qolmoqda.

Til to‘sig‘i va axborot tanqisligi: O‘zbek san’atshunoslarining ko‘pchiligi ingliz tilini yetarli darajada bilmasligi sababli nufuzli xalqaro grantlar va rezidensiya dasturlaridan bexabar qolmoqda. Global ilmiy bazalarda (Scopus, Web of Science) o‘zbek san’atiga doir tadqiqotlarning kamligi axborot vakuumini keltirib chiqarmoqda [11].

Infratuzilma muammosi: Hududlardagi muzey va galereyalar xalqaro talablarga javob bermaydi. Masalan, iqlim nazorati va zamonaviy yoritish tizimlari bo‘lmagan binolarga xalqaro sug‘urta kompaniyalari qimmatbaho asarlarni qo‘yishga ruxsat bermaydi [12].

Rivojlanish istiqbollari (2025–2030). O‘zbekiston san’atining xalqaro miqyosdagi istiqbollari quyidagi chora-tadbirlarga bog‘liq:

- Raqamli integratsiya: Muzey fondlarini to‘liq raqamlashtirish va ularni Google Arts & Culture kabi global platformalarga integratsiya qilish. Bu orqali “virtual turizm” va masofaviy ilmiy hamkorlikni rivojlantirish mumkin.
- Art-rezidensiyalar tarmog‘i: Samarqand, Buxoro va Nukus kabi shaharlarda xorijiy rassomlar uchun doimiy ishchi maydonlar (residency) yaratish. Bu mahalliy rassomlar bilan “jonli” tajriba almashish imkonini beradi.
- Xususiy sektor ishtiroki: San’at sohasida xalqaro hamkorlikni faqat davlat zimmasiga yuklamay, xususiy galereyalar va “patronaj” (homiylik) tizimini rag‘batlantirish lozim. Rivojlangan davlatlar tajribasida ko‘rinadiki, xususiy tashabbuslar davlat diplomatiyasidan ko‘ra samaraliroq va egiluvchanroqdir [13].
- Restavratsiya maktabini xalqarolashtirish: O‘zbekistonda xalqaro restavratsiya markazini tashkil etish va Markaziy Osiyo bo‘yicha markazga aylantirish. Bu nafaqat tajriba almashinuvi, balki madaniy eksport turi sifatida ham xizmat qiladi.

Xulosa. 1991–2024-yillar davomida O‘zbekiston san’ati tashqi dunyoga ochilishning turli bosqichlarini bosib o‘tdi. Agar mustaqillikning ilk yillari faqat o‘zlikni saqlab qolish va tanitishga qaratilgan bo‘lsa, bugungi kunda asosiy urg‘u jahon san’at bozorining teng huquqli ishtirokchisiga aylanishga berilmoqda.

Mavjud muammolarni bartaraf etish uchun faqat mablag‘ ajratish yetarli emas; tizimni desentrallizatsiya qilish (markazsizlashtirish), kadrlar tayyorlash tizimini zamonaviy art-menejment talablariga moslashtirish va infratuzilmani xalqaro standartlar darajasiga ko‘tarish talab etiladi. O‘zbekistonning boy madaniy kodi va bugungi siyosiy iroda uyg‘unlashsa, yaqin o‘n yillikda mamlakatimiz Markaziy Osiyoning asosiy madaniy “hab”iga (markaziga) aylanish imkoniyatiga ega.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

[1]. Nye, J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. PublicAffairs. pp. 11-15.

[2]. UNESCO Uzbekistan Country Office. (2023). 30 Years of Partnership with Uzbekistan. UNESCO Publishing.

[3]. Gulyamov, S. (2018). Historical and Cultural Heritage of Uzbekistan under UNESCO Protection. Tashkent: Fan va texnologiya.

[4]. Saidova, M. (2015). Cultural Policy of Independent Uzbekistan: Evolution and Challenges. Journal of History and Art, 4(2), pp. 88-95.

[5]. Central Asian Survey. (2016). Cultural Diplomacy in Post-Soviet Space: The Case of Uzbekistan. Routledge. Vol. 35, Issue 1.

[6]. Cummings, M. C. (2003). Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey. Center for Arts and Culture.

[7]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni.

[8]. Louvre Museum Report. (2022). Splendours of the Oases of Uzbekistan: Exhibition Overview. Paris: Louvre Editions.

[9]. World Conference on Creative Economy (WCCE). (2024). Inclusivity and Sustainability in Art Markets: Tashkent Declaration.

[10]. Robertson, I. (2016). Understanding International Art Markets and Management. Routledge. pp. 210-225.

[11]. Alimova, D. (2021). Integration of Uzbek Art History into the Global Academic Space. Science and Education Journal, 2(5), pp. 312-320.

[12]. Thompson, D. (2020). The Economics of Museums and Cultural Infrastructure. Oxford University Press.

[13]. Arts Council International. (2022). Public-Private Partnership in the Global Art Sector: Best Practices. London: ACI Press.